

Social- och hälsovårdsutskottet

Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2019

Till grundlagsutskottet

INLEDNING

Remiss

Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2019 (B 15/2020 rd): Ärendet har lämnats till social- och hälsovårdsutskottet för eventuellt utlåtande till grundlagsutskottet. Tidsfrist: 1.3.2021.

Sakkunniga

Utskottet har hört (distanskontakt)

- biträdande justitieombudsman Maija Sakslin, Riksdagens justitieombudsmans kansli.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Allmänt

Av de ärendegrupper som justitieombudsmannen behandlar hör ärenden som gäller social- och hälsovården, barns, äldres och handikappades rättigheter samt socialförsäkring och utkomstskydd för arbetslösa till social- och hälsovårdsutskottets ansvarsområde. Biträdande justitieombudsmannen Maija Salin har vid utskottshörandet under berättelseåret beskrivit klagomål, egna initiativ och inspektioner som behandlats i dessa ärendegrupper.

År 2019 inkom ett rekordstort antal klagomål till justitieombudsmannen, sammanlagt 6 267. Enligt berättelsen ökade antalet ärenden inom alla förvaltningsområden. Den största andelen ärenden gällde socialvården (1 112), polisen (752) och hälsovården (698). Antalet avgjorda klagomål som gällde äldres rättigheter var 69 (47 år 2018 och 30 år 2017). Enligt rapporten ökade antalet klagomål från barn avsevärt. Om vård utom hemmet anfördes 62 klagomål, varav 45 ledde till åtgärder. Utskottet anser det vara viktigt att man i laglighetskontrollens resurser beaktar det ökade antalet klagomål.

Utskottet beklagar att årets epidemi nästan helt har förhindrat ombudsmannens inspektionsbesök även vid barnskyddsenheterna. Utskottet konstaterar vidare att de begränsningar som har införts på grund av epidemin också har försvårat personalutbildningen, bland annat på grund av att an-

Utlåtande ShUU 8/2020 rd

talet praktikplatser tillfälligt har minskat. Utskottet ser det också som angeläget att exempelvis tjänster för äldre som bor hemma genomförs på behörigt sätt.

Inspektioner av barnskyddsanstalter

Utskottet anser det vara viktigt att man i berättelsen beskriver effekterna av inspektionerna vid barnskyddsanstalterna (s. 248). Som framgår av rapporten visar ökningen av antalet klagomål från barn en ökad medvetenhet bland barn tack vare inspektionerna och den omfattande medie-publicitet som de fått. I rapporten beskrivs också revisionernas och klagomålsavgörandenas inverkan på avhjälpan av brister och missförhållanden i lagstiftningen. Till exempel övervakningen av användningen av begränsningsåtgärder har lett både till redan genomförda ändringar i barnskyddslagen och till projekt som inletts vid social- och hälsovårdsministeriet och som syftar till att utveckla öppenvården, vården utom hemmet och barnskyddspersonalens verksamhetsmöjligheter. Utskottet anser att justitieombudsmannens kansli gör en mycket viktig insats också med tanke på den kontinuerliga utvecklingen av lagstiftningen.

Enligt rapporten förhåller man sig i regel konstruktivt till biträdande justitieombudsmannens ställningstaganden och följer rekommendationerna (s. 112). Ofta reagerar man vid anstalterna på dem redan i det skede när man diskuterar med anstalten under inspektionen eller när man sänder anstalten utkastet till inspektionsprotokollet för att kommenteras. Under de senaste åren har man dock enligt berättelsen kunnat se tecken på att anstaltens inställning till justitieombudsmannens och det nationella besöksorganets inspektionsverksamhet har blivit mer kritisk. En del anstalter har också offentligt kritiserat inspektionerna och iakttagelserna i samband med dem. Enligt berättelsen har man till och med påstått att justitieombudsmannens inspektionsbesök försvårar ordnandet av vård utom hemmet för barn som placerats utanför hemmet. Biträdande justitieombudsmannen har till exempel varit tvungen att fästa särskild uppmärksamhet vid anstaltens skyldighet att följa laglighetsövervakningsmyndighetens ställningstaganden. Biträdande justitieombudsmannen har också understrukt att barnskyddsanstalten är skyldig att bidra till att justitieombudsmannen får alla uppgifter som behövs för att förrätta inspektionen och att barnets rätt att bli hörd under inspektionen tillgodoses på ett effektivt sätt.

I berättelsen hänvisas det till de ändringar i barnskyddslagen som trädde i kraft vid ingången av 2020 och konstateras att man i fortsättningen systematiskt ska undvika att exempelvis använda begränsande åtgärder. Barnskyddsanstalten ska också i fortsättningen ha en allmän plan om gott bemötande som en del av planen för egenkontroll. Begränsande åtgärder ska tillsammans med barnet gås igenom i en särskild genomgång i efterhand.

De nämnda ändringarna i barnskyddslagen grundar sig på de bestämmelser som föreslås i regeringens proposition RP 237/2018 rd och i vilka utskottet i sitt betänkande föreslog i synnerhet de ändringar som grundlagsutskottet förutsätter (ShUB 42/2018 rd). Syftet med ändringarna var att förtydliga gränsdragningen mellan allmänt godtagbar sedvanlig fostran och begränsningar av de grundläggande fri- och rättigheterna. Ändringarna gällde dock ännu inte under berättelseåret. Riksdagen förutsatte när lagen godkändes att rätten till balanserad utveckling och välfärd i fråga om barn som är placerade i vård utom hemmet samt användningen av begränsningar enligt barnskyddslagen utvärderas och förtydligas som ett led i beredningen av lagstiftning om klienters och patienters självbestämmanderätt.

Utlåtande ShUU 8/2020 rd

Utskottet anser att det är ytterst värdefullt att man vid justitieombudsmannens laglighetskontroll fäster uppmärksamhet vid att barnskyddslagen verkställs på behörigt sätt. Utskottet betonar att inte heller de nya bestämmelserna i barnskyddslagen hindrar användningen av begränsningsåtgärder när de förutsättningar för användningen som anges i lagen uppfylls. I 60 § i barnskyddslagen sägs det att personaltillgången, personalens kompetens och introduktionen av personalen ska tryggas så att brister i fråga om dem inte leder till tillgripande av begränsningar eller till sådana sätt att genomföra begränsande åtgärder eller sådan praxis som äventyrar barnets säkerhet eller kränker barnets människovärde. Utskottet betonar också betydelsen av tydliga och aktuella anvisningar med tanke på ett korrekt verkställande av lagen.

Tjänster för äldre

I berättelsen fästs förtjänstfullt uppmärksamhet vid att det också finns brister i tjänsterna för äldre som bor hemma med avseende på tillräcklighet och kvalitet, säkerhet, möjliggörande av utevistelse och utträttande av ärenden (s. 140). Vid ett ökat behov av tjänster fattar myndigheten inte alltid ett beslut om att utöka service som tillhandahålls i hemmet eller att ordna med vård vid en serviceboendeenhet eller vid ett ålderdomshem. Då myndigheten inte fattar beslut om ordnande av service tillgodoses inte heller rättigheten att föra frågan om omfattningen av kommunens skyldighet att ordna vård till förvaltningsdomstolen för utredning.

Kommunerna övervakar enligt berättelsen inte kvaliteten på tjänsterna i tillräcklig grad och problemen i ett privat vårdhem kan fortsätta länge innan någon ingriper. Regionförvaltningsmyndigheternas anvisningar följs inte alltid eller också tar det orimligt lång tid att rätta till saken. Kommunerna har ofta inga utvägar för att ordna ersättande tjänster ens i allvarliga problemsituationer.

Utskottet noterar med tillfredsställelse att justitieombudsmannen och regionförvaltningsverken har fått mer anslag för övervakning och främjande av äldre personers rättigheter, vilket på lång sikt kan förväntas förbättra tillgodosendandet av äldre personers rättigheter. Enligt berättelsen är egenkontrollen och efterhandskontrollen otillräcklig när det gäller kontroll av huruvida tjänsterna i hemmet räcker till och är kvalitativa, vilket innebär att det behövs nya tillsynsmetoder. Att myndigheternas tjänster blir elektroniska utgör ett hot mot äldre personers tillgång till tjänsterna. Såsom framgår av berättelsen är bestämmelserna om klienternas och patienternas självbestämmanderätt fortfarande bristfälliga. Utskottet anser att det är nödvändigt att kontinuerligt utveckla tillgodosendandet av de äldres rättigheter och övervakningen av dem.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Social- och hälsovårdsutskottet föreslår

att grundlagsutskottet bör beakta det som sägs ovan.

Utlåtande ShUU 8/2020 rd

Helsingfors 11.12.2020

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Markus Lohi cent
vice ordförande Mia Laiho saml
medlem Anna-Kaisa Ikonen saml
medlem Kaisa Juuso saf
medlem Arja Juvonen saf
medlem Noora Koponen gröna
medlem Aki Lindén sd
medlem Hanna-Leena Mattila cent
medlem Ilmari Nurminen sd
medlem Veronica Rehn-Kivi sv
medlem Minna Reijonen saf
medlem Hanna Sarkkinen vänst
medlem Juhana Vartiainen saml
medlem Heidi Viljanen sd
ersättare Anneli Kiljunen sd
ersättare Mirka Soinikoski gröna.

Sekreterare var

utskottsråd Harri Sintonen.